

Om te onthouden

Samenvatting

les 1 – De aarde als puzzel

De aardkorst bestaat uit aardschollen. Op die schollen liggen de continenten met de oceanen daaromheen. De aardschollen bewegen altijd een klein beetje. Op de grens van twee aardschollen ligt een breuklijn. Op een breuklijn schuren schollen langs elkaar heen, worden ze uit elkaar getrokken of botsen ze tegen elkaar.

Als twee even zware schollen tegen elkaar botsen, kreukelt de aardkorst en ontstaan er bergen.

Als een zware schol onder een lichte schol schuift, ontstaan er bergen en vulkanen. Als dat op zee gebeurt, ontstaan er troggen. De beweging van de schollen kan aardbevingen en vulkaanuitbarstingen veroorzaken.

les 2 – Topografie: Delen van de wereld

Leer de topografische namen van deze les.

les 3 – Vurige vulkanen

Hoe dieper je in de aarde komt, hoe heter het wordt. De laag aan de buitenkant noem je de aardkorst. Die bestaat uit vast gesteente. De aardmantel ligt eronder en bestaat uit vast en vloeibaar gesteente. Midden in de aarde ligt de aardkern. De aardkern is gloeiend heet en bestaat uit metaal.

Als schollen over elkaar schuiven, ontstaan vaak vulkanen. Gesteente van de onderste schol smelt door de hitte van de aarde. Het gesmolten gesteente noem je magma en komt terecht in een grot onder de vulkaan. Is de grot vol? Dan komt er een vulkaanuitbarsting of eruptie. De grond begint te beven en de vulkaan verandert van vorm. Uit de krater ontsnapt een gas: zwavel. Hete stenen en as worden uit de krater geslingerd en magma stroomt uit de vulkaan. Dat heet nu lava. Lava koelt af en verandert in steen. Actieve vulkanen barsten regelmatig uit, dode vulkanen niet.

les 4 – Bevende aarde

Aardbevingen komen vooral voor bij breuklijnen of vulkanen. Maar ze komen ook voor in gebieden met mijnen en in gebieden waar olie of gas uit de grond wordt gehaald, zoals in het noorden van Nederland. De plek waar een aardbeving ontstaat, diep in de grond, is het hypocentrum. De aardschokken verplaatsen zich naar boven. De plek op aarde recht boven het hypocentrum, noem je het epicentrum. Daar is de schade het grootst. Na een aardbeving kunnen zwakkere naschokken volgen.

Bij een zeebeving komt het zeewater in beweging. Er kan een tsunami ontstaan. Zo'n golf kan zich ontwikkelen tot een muur van water die op het land alles kapot slaat en meesleurt.

De kracht van een beving wordt aangegeven in een getal op de schaal van Richter. Een seismoloog meet de kracht van een aardbeving met een seismograaf. In sommige landen waar vaak aardbevingen voorkomen, worden gebouwen op schokbrekers geplaatst.

Begrippen

les 1 – De aarde als puzzel

- de aardkorst De aardkorst is het buitenste laagje van de aarde, maximaal 40 kilometer dik.
- de aardschol Een aardschol is een bewegende scherf van de aardkorst.
- het continent Een continent is een werelddeel.
- de oceaan Een oceaan is een grote zee tussen werelddelen.
- de aardbeving Bij een aardbeving trilt en schudt de aarde. Soms zo sterk dat gebouwen instorten.
- de breuklijn Bij een breuklijn schuiven aardschollen tegen elkaar, langs elkaar of onder elkaar.
- de vulkaan Een vulkaan is een berg met gloeiend hete magma van binnen, waardoor hij kan uitbarsten.
- de trog Een trog is een diepe kloof op de bodem van een oceaan.

les 3 – Vurige vulkanen

- de eruptie Een eruptie is een vulkaanuitbarsting.
- de aardmantel De aardmantel is een warme, dikke laag gesteente tussen de aardkern en de aardkorst.
- de aardkern De aardkern is een grote, zware 'knikker' van ijzer en nikkel, precies in het midden van de aarde.
- het magma Magma is zeer heet, gesmolten gesteente in de aardmantel. Magma kan in een vulkaan omhoog borrelen.
- de krater Een krater is een groot gat op de top van een vulkaan.
- de aswolk Een aswolk bestaat uit stof dat bij een vulkaanuitbarsting de lucht in wordt geblazen.
- de lava Lava is magma dat uit de vulkaan stroomt of spuit. Lava is gloeiend heet.

les 4 – Bevende aarde

- het hypocentrum Het hypocentrum is de plaats in de aarde waar een aardbeving ontstaat.
- de aardschok Een aardschok is een beving die zich door de aarde verplaatst vanaf het hypocentrum.
- het epicentrum Het epicentrum is de plek op de aardkorst waar een aardbeving het hevigst is.
- de naschok Een naschok is een korte aardbeving die na een grote aardbeving (de hoofdschok) volgt.
- de zeebeving Een zeebeving is een aardbeving waarvan het epicentrum op de zeebodem ligt.
- de tsunami Een tsunami is een vloedgolf die het land overspoelt na een zeebeving.
- de schaal van Richter De schaal van Richter geeft de kracht van een aardbeving aan.
- de seismograaf Een seismograaf is een apparaat dat trillingen in de aarde meet.

Om te onthouden

Samenvatting

les 1 – Oost west, thuis best

Niet elke plek is even geschikt om te wonen. Hoe mensen in een bepaald gebied wonen, hangt af van de ligging, het klimaat, het landschap, de welvaart en het overheidsbeleid.

Door de ligging kan een gebied last hebben van natuurgeweld, zoals overstromingen en orkanen. Huizen in koude gebieden hebben dikke muren en kleine ramen om de warmte binnen te houden. In een landschap met veel ijs worden huizen op palen gebouwd. In een vlak landschap bij zee staan dijken om het water tegen te houden. Ook welvaart speelt een rol: wat de één ziet als rijkdom, vindt de ander niet de moeite waard.

De overheid kan niets doen aan het klimaat en de ligging van het land. Maar ze kan wel geld uitgeven om de nadelen van de ligging te beperken. Daardoor verbeteren de leefomstandigheden.

les 2 – Topografie: Plaatsen om te wonen

Leer de topografische namen van deze les.

Om aan te kunnen geven waar een plek op aarde ligt, zijn op kaarten lijnen getrokken en genummerd. Breedtegraad nul is de evenaar. De andere breedtegraden lopen evenwijdig hieraan. De lengtegraden lopen van pool tot pool. De nulmeridiaan loopt vlak bij Londen. Nederland ligt ten noorden van de evenaar (noorderbreedte) en ten oosten van de nulmeridiaan (oosterlengte).

les 3 – Wonen wereldwijd

Hoe je huis eruitziet, hangt af van de plek waar je woont, het klimaat, de welvaart en hoe je leeft. De nomaden in Mongolië wonen in gers die ze gemakkelijk mee kunnen nemen. In Indonesië wonen zeezigeuners in paalwoningen in zee. In Tokyo wonen mensen in microappartementen. Op het platteland in Mali zijn de boeren zelfvoorzienend.

In de toekomst zullen onze huizen er anders uitzien. Wetenschappers voorspellen dat de wereldbevolking tot 2050 blijft groeien en dat steeds meer mensen in de stad gaan wonen. Onze huizen worden kleiner omdat er minder ruimte is. Door klimaatveranderingen komt er meer wateroverlast. Ook gaan mensen meer reizen.

les 4 – Dicht bij elkaar

In een wereldstad wonen meer dan één miljoen mensen. Een wereldstad is belangrijk in de wereld. Er zijn multinationals en grote banken gevestigd. Er worden politieke besluiten genomen. Er gebeurt veel op het gebied van kunst, mode en muziek. En ze zijn goed bereikbaar via snelwegen en vliegvelden.

Door verschillen in ligging, klimaat, landschap en welvaart zien wereldsteden er niet allemaal hetzelfde uit.

Mensen trekken van het platteland naar de stad omdat daar werk is en omdat er meer voorzieningen zijn. De steden worden groter. Er worden wolkenkrabbers gebouwd om plaats te maken voor nog meer mensen. In steden in arme landen ontstaan krottenwijken, zoals in Rio de Janeiro in Brazilië en in Mumbai in India. Voorbeelden van rijke wereldsteden zijn Parijs, Tokyo en New York.

Begrippen

les 1 – Oost west, thuis best

- de savanne** Een savanne is een grote grasvlakte in een warm gebied, met hier en daar wat bomen.
- het natuurgeweld** Natuurgeweld is de enorme kracht van de natuur die vernietigend werkt, zoals een aardbeving.
- het overheidsbeleid** De manier waarop de overheid zaken aanpakt en regelt, noem je overheidsbeleid.
- de leefomstandigheden** ... Leefomstandigheden zijn alle kenmerken van de situatie waarin mensen leven.

les 2 – Topografie: Plaatsen om te wonen

- de breedtegraad** Een breedtegraad is een denkbeeldige cirkel rondom de aarde, evenwijdig aan de evenaar.
- de lengtegraad** Een lengtegraad is een denkbeeldige halve cirkel tussen de noord- en de zuidpool.
- de nulmeridiaan** De nulmeridiaan is de lengtegraad met nummer 0.

les 3 – Wonen wereldwijd

- de nomade** Een nomade is iemand die niet op een vaste plek woont, maar van de ene naar de andere plek trekt.
- zelfvoorzienend** Je bent zelfvoorzienend als je zelf alles produceert wat je nodig hebt.

Les 4 – Dicht bij elkaar

- de wereldstad** Een wereldstad is een enorme stad die invloed heeft op de hele wereld.
- de multinational** Een multinational is een bedrijf dat vestigingen heeft in verschillende landen.
- de verstedelijking** Verstedelijking is het verschijnsel dat dorpen op het platteland uitgroeien tot steden.
- de wolkenkrabber** Een wolkenkrabber is een heel hoog gebouw met woningen of kantoren.
- de krottenwijk** Een krottenwijk is een arme, overbevolkte wijk met kleine, vervallen huisjes zonder schoon water.

Om te onthouden

Samenvatting

les 1 – Moet je nou horen!

Communicatie is het delen van nieuws, kennis of informatie met anderen. Ook als mensen niet bij elkaar in de buurt zijn, willen ze met elkaar communiceren. Lang geleden gebeurde dat met rooksignalen, postduiven of koeriers. Na de uitvinding van de elektrische telegraaf konden boodschappen snel worden doorgeseind. Toen de telefoon werd uitgevonden, konden we direct met elkaar praten. Door de mobiele telefoon en internet kunnen we elkaar nóg sneller bereiken. Massamedia als kranten, tv, internet, radio en tijdschriften verspreiden nieuws en informatie. Ze bereiken snel veel mensen. Maar snelle communicatie heeft ook nadelen. Soms krijg je zo veel informatie dat je niet meer weet wat belangrijk of waar is. En soms krijg je juist te weinig informatie waardoor je het niet begrijpt.

les 2 – Topografie: Wereldnieuws

Leer de topografische namen van deze les.

les 3 – Broodjes aap

Via kranten, tv en internet komt er vanuit de hele wereld nieuws op ons af. Voordat professionele journalisten nieuwsberichten verspreiden, controleren ze of het bericht klopt. Ze zoeken meer informatie of praten erover met deskundigen of getuigen.

Veel burgers zetten hun eigen foto's en filmpjes op sites van sociale media. Nieuws gaat zo heel snel de wereld over. Helaas kloppen deze berichten niet altijd.

In sommige landen bepaalt de regering wat de mensen wel of niet mogen weten. Dit noem je censuur. Media, boeken en films worden dan vaak door de regering verboden. Deze regeringen zeggen vaak dat het goed gaat in hun land, terwijl dat niet altijd zo is. Dat heet propaganda.

Als bedrijven nieuws hebben, sturen ze zelf een bericht naar de media: een persbericht. Deze informatie (of voorlichting) is vaak een vorm van reclame en niet objectief.

les 4 – Veilig op het web

Openbare berichten op internet zijn voor iedereen zichtbaar. Bij privéberichten bepaal je zelf wie ze mogen zien. Internetberichten laten altijd digitale sporen na. Iemand die goed kan zoeken, kan vinden welke sites je bezoekt, welke mail je hebt verstuurd en met wie je chat.

Veel mensen willen van alles weten over beroemdheden. Nu iedereen foto's of filmpjes op internet kan zetten, is het leven van BN'ers nog minder privé. Je kunt zelf nieuws worden als je een filmpje op internet zet dat iedereen wil zien. Je moet goed nadenken voordat je iets op internet zet.

Anderen kunnen je bericht of foto kopiëren.

Het gratis downloaden van software, muziek en games op internet is meestal illegaal. Het is een vorm van diefstal. Teksten van internet mag je ook niet letterlijk in je werkstuk overnemen. Je mag de informatie wel in je eigen woorden opschrijven.

Begrippen

les 1 – Moet je nou horen!

- de communicatie** Communicatie is het delen van nieuws, kennis of informatie met iemand anders.
- de media** De media zijn alle middelen waarmee informatie wordt verspreid, zoals kranten, radio en internet.
- de massamedia** Massamedia zijn media die heel veel mensen tegelijk bereiken.

les 3 – Broodjes aap

- het persbureau** Een persbureau verzamelt nieuws en geeft dat tegen betaling door aan kranten, radio en tv.
- de sociale media** De sociale media zijn websites waarop mensen kennis en ervaringen met elkaar delen.
- de censuur** Censuur is dat je van de regering bepaalde dingen niet mag zeggen of schrijven.
- de propaganda** Propaganda is als een regering via de media bepaalde zaken bewust mooier of lelijker voorstelt.
- het persbericht** Een persbericht is een boodschap die voor de media is geschreven om het te verspreiden.
- de voorlichting** Voorlichting is iemand informatie over een onderwerp geven.
- objectief** Objectief is dat het alleen over feiten gaat. Mening en gevoelens hebben geen invloed.

les 4 – Veilig op het web

- privé** Privé betekent: alleen voor jezelf.
- openbaar** Openbaar is dat iedereen toegang heeft. Openbare informatie mag iedereen weten.
- het world wide web** Het world wide web is een systeem met informatie dat je kunt raadplegen via internet.
- de hacker** Een hacker is iemand die inbreekt in een computersysteem.
- het digitale spoor** Alles wat je op internet doet, wordt ergens opgeslagen en zo laat je een digitaal spoor achter.
- de virusvideo** Een virusvideo is een zelfgemaakt filmpje op internet dat iedereen wil zien.
- downloaden** Downloaden is dat je bestanden vanaf internet op je eigen computer zet.
- illegaal** Iets is illegaal als het in strijd is met de wet.

Om te onthouden

Samenvatting

les 1 – Allemaal anders

Een volk is een groep mensen die zich met elkaar verbonden voelt doordat ze dezelfde geschiedenis, taal en/of godsdienst deelt. Als een volk niet meer in één gebied bij elkaar woont, niet meer dezelfde taal spreekt of niet meer dezelfde godsdienst heeft, is het moeilijk om het volk te herkennen.

In één land kunnen meer volken bij elkaar wonen. In België wonen Vlamingen en Walen. Dat geeft problemen, omdat ze anders over dingen denken. Volken kunnen ook verdeeld zijn over meer landen: de Koerden wonen in Irak en in Turkije. Ook dat geeft problemen. Volken kunnen gescheiden raken als de grenzen van een land veranderen, bijvoorbeeld door een oorlog. In Afrika zijn volken gescheiden toen Europese landen er de baas waren en daar rechte grenzen trokken.

les 2 – Topografie: Wie is de baas?

Leer de topografische namen van deze les.

les 3 – Vrijheid: heel gewoon?

In een democratie kiezen burgers de volksvertegenwoordiging: het parlement, het provinciebestuur en de gemeenteraad. In ons land mag elke Nederlander van achttien jaar of ouder, stemmen of zich verkiesbaar stellen. Democratische landen hebben een grondwet waarin de rechten en plichten van alle burgers en bestuurders staan. De rechtspraak is er onafhankelijk. De regering heeft niets te zeggen over hoe een rechter rechtsprekt. Het parlement is er de baas over het leger.

In een dictatuur wordt het parlement niet gekozen door het volk. De dictator is er de baas en heeft zichzelf tot leider van het land uitgeroepen. Mensen mogen er niet zeggen wat ze willen: er is geen vrijheid van meningsuiting. Verkiezingen zijn er niet of verlopen oneerlijk, en rechters doen wat de dictator wil; ze zijn niet onafhankelijk. Protesteren mag niet, maar uiteindelijk komen de burgers wel in opstand.

les 4 – Oorlog en vrede

Op veel plaatsen in de wereld is er oorlog. Oorlogen kunnen verschillende oorzaken hebben. Vaak gaat het om meer macht: over mensen, over grondgebied of over grondstoffen als olie, goud of diamanten. Ook verschillen tussen arm en rijk, verschillen in godsdiensten, verschillen tussen volkeren en vooroordelen kunnen leiden tot oorlog.

In oorlogsgebieden is er vaak onvoldoende eten en schoon drinkwater. Mensen vluchten uit deze gebieden naar vluchtelingenkampen. Hulporganisaties als het Rode Kruis en de Rode Halve Maan verzorgen gewonden en delen voedsel, tenten en dekens uit. Ze helpen zoeken naar vermiste mensen en geven medische hulp.

Niet alle oorlogen komen in het nieuws. We horen vooral over oorlogen waar machtige landen bij betrokken zijn, waarbij economische belangen spelen, of als het in de buurt van ons eigen land gebeurt.

Begrippen

les 1 – Allemaal anders

het volk Een volk bestaat uit mensen die zich met elkaar verbonden voelen en die iets gemeenschappelijk hebben.

les 3 – Vrijheid: heel gewoon?

de democratie Een democratie is een land waar de mensen zelf kiezen wie er minister of president mag zijn.

het parlement Een parlement is een onderdeel van een regering waarvan de leden door het volk zijn gekozen.

de gemeenteraad De gemeenteraad bestuurt een gemeente onder leiding van de burgemeester. Burgers kiezen de leden.

de volksvertegenwoordiging De volksvertegenwoordiging is een gekozen groep mensen die namens het volk regeert of bestuurt.

de rechtspraak De rechtspraak beslist of iemand zich wel of niet volgens de wet heeft gedragen.

de dictatuur Een dictatuur is een land met een strenge, wrede leider.

de dictator Een dictator regeert een land heel streng en wreed. Hij luistert niet naar wat burgers willen.

les 4 – Oorlog en vrede

de burgeroorlog Een burgeroorlog is een oorlog tussen groepen burgers in één land.

de macht Als je macht hebt, moeten anderen doen wat jij zegt.

het conflict Een conflict is een ruzie, een verschil van mening.

het vluchtelingenkamp Een vluchtelingenkamp is een plek waar mensen worden opgevangen die zijn gevlucht voor geweld.

de hulporganisatie Een hulporganisatie helpt mensen in nood met geld en goederen, bijvoorbeeld na een oorlog.

het belang Een belang is iets waar je veel aandacht aan schenkt omdat het je voordeel kan geven.

Om te onthouden

Samenvatting

les 1 – Sta op je rechten!

In de Universele Verklaring van de Rechten van het Kind staan afspraken die ervoor moeten zorgen dat elk kind een goed leven heeft. Het verdrag beschermt kinderen tegen verwaarlozing en kinderarbeid. Er staat in dat een kind het recht heeft om te zeggen wat het denkt of voelt, om een eigen overtuiging en een eigen geloof te hebben. Er staat ook in dat elk kind het recht heeft om te spelen en te leren. Door spel en onderwijs leer je dingen die je later nodig hebt. En er staat in dat elk kind het recht heeft om een gezond leven te leiden. Je hebt recht op genoeg en gezond eten en schoon drinkwater. Als je ziek bent, moet je naar de dokter kunnen en medicijnen krijgen.

les 2 – Topografie: De vrede bewaren

Leer de topografische namen van deze les.

les 3 – Eerlijke handel?

Kinderen hebben recht op onderwijs. Toch gaan veel kinderen in arme landen niet naar school. Soms is de school te duur of te ver weg. Er zijn kinderen die op straat leven en voor zichzelf moeten zorgen. Anderen moeten hele dagen werken om geld te verdienen voor het gezin. Ze plukken cacaobonen, naaien kleding, bakken stenen of poetsen schoenen.

De producten die door kinderen zijn gemaakt, zijn goedkoop. Veel consumenten vinden dat fijn. Het maakt hen niet uit onder welke omstandigheden de producten zijn gemaakt. Andere mensen betalen liever iets meer voor producten zonder kinderarbeid, zoals de producten van Max Havelaar en de Wereldwinkel.

Als kinderarbeid direct zou worden verboden, raken arme gezinnen een deel van hun inkomen kwijt. Maar als de volwassenen in arme landen een beter loon krijgen, kunnen hun kinderen naar school.

les 4 – Vele landen, één doel

De Verenigde Naties (VN) zijn een organisatie van landen die zich inzetten voor onder andere veiligheid, welvaart, mensenrechten en internationale rechtspraak. Omdat er zo veel landen meedoen, wordt meestal de Engelse naam 'United Nations' (UN) gebruikt. Er zijn verschillende afdelingen: bijvoorbeeld voor hulp aan vluchtelingen, voor handel en ontwikkeling en voor gelijke rechten. De VN sturen soms eigen soldaten om de vrede te herstellen in oorlogsgebieden. De soldaten in zo'n VN-vredesmacht worden blauwhelmen genoemd. Blauw is namelijk de kleur van de VN.

UNICEF zet zich in om kinderen een betere toekomst te geven. UNICEF stuurt nooit geld maar altijd hulp, zoals dokters, medicijnen en schoolboeken. Door kinderen in arme landen in te enten, sterven er minder kinderen aan kinderziektes. UNICEF let ook op of regeringen zich aan de kinderrechten houden.

Begrippen

les 1 – Sta op je rechten!

- de Universele Verklaring van de Rechten van het Kind** In de Universele Verklaring van de Rechten van het Kind uit 1989 staan alle kinderrechten.
- het kinderrechtenverdrag** In het kinderrechtenverdrag staan de rechten die gelden voor alle kinderen in alle landen.
- de kinderarbeid** Kinderarbeid is dat fabriekswerk door kinderen wordt gedaan.
- de overtuiging** Een overtuiging is iets wat je heel zeker weet, of een mening waaraan je niet twijfelt.

les 3 – Eerlijke handel?

- uitbuiten** Uitbuiten is misbruik maken van iemand. Je eist dan meer van iemand dan eerlijk is.
- de omstandigheden** Omstandigheden zijn feiten en gebeurtenissen die met een bepaalde situatie te maken hebben.
- de consument** Een consument koopt of gebruikt artikelen.

les 4 – Vele landen, één doel

- de Verenigde Naties** De Verenigde Naties zijn een organisatie waarin bijna alle landen van de wereld samenwerken.
- de vredesmacht** Een vredesmacht is een leger van meerdere landen dat de bevolking beschermt en de vrede herstelt.
- de vredesmissie** Een vredesmissie bestaat uit een groep mensen die de opdracht hebben de vrede te herstellen.
- UNICEF** UNICEF is een onderdeel van de VN. UNICEF komt op voor de rechten van kinderen, overal ter wereld.
- de kinderziekte** Een kinderziekte is een ziekte die vooral voorkomt bij kinderen.
- de ambassadeur** Een ambassadeur is iemand die een organisatie vertegenwoordigt.